

Людмила Шевченко (Київ)

«ЛАСАРІЛЬЙО З ТОРМЕСА» ЯК ПРИКЛАД КЛАСИЧНОГО ШАХРАЙСЬКОГО РОМАНУ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЖАНРУ ПІКАРЕСКИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перші шахрайські романи з'явилися в Іспанії в останні роки правління Карлоса V. Першим романом, що мав зачатки пікарески, була поема архіпресвітора Ітського «Книга благої любові». Це сповідь автора про свій шлях, що є зустрічами з типовими персонажами – звіднями, легковажними дамами, судьями. Мета цього твору дидактична – це повчання не бути легковажним. Пізніше з'являється «Селестіна» Фернандо де Рохаса (кінець XV ст.), що репрезентує діалогізований роман з життя міських низів.

Найдавніші видання пікарески датовані 1554 р., хоча можна припустити, що і раніше писалися тексти такого жанру. Книга під назвою «Життя Ласарильйо з Тормеса, його незгоди та злигодні» друкується в епоху, якій передувала ідеалістична література. Серед цієї літератури, де ідеалізм виступав єдиною загальною рисою в різних проявах, Ласарильйо з його проникливим реалізмом, щирою та невимушеною манерою розповіді, з його первинною пародійною концепцією життя, ознаменувала новий напрямок, подала глибокий і мудрий урок щирості та правди у мистецтві. Успіх, що отримала ця книга, був повним. «Це була книга для всіх, – розповідає Сехадор, – для людей освічених і простих, для церковних служителів і звичайних мирян» [1; 63].

У «класичному» шахрайському романі оповідь найчастіше будується як усна розповідь героя про своє життя або як його нотатки, спогади. Тому шахрайський роман не володіє складною композицією, він розвивається суворо хронологічно, починаючи з дитинства героя. Звичайно, герой пікарески – слуга, але не за професією, а в силу необхідності. Часта зміна хазяїв допомагає йому познайомитися з різними соціальними типами, тому картина життя в шахрайському романі надзвичайно багатоманітна і правдива. Причому подається не парадний бік життя, а зворотний – задвірки. Зображення тінювих сторін оточуючого середовища надає комізму брутального, «фізіологічного» характеру при викритті негативних рис людей і суспільства. Для героя пікаро типовим є іронічне ставлення до оточуючих, постійне викривання їхніх пороків, що і виправдовує його власну аморальність. Ще однією важливою рисою роману є повне прийняття встановленого порядку речей, небажання ламати його, безпорадність перед обличчям долі – мінливої, жорстокої та алогічної. Для ряду пікарських романів характерний також мотив виховання героя, але найчастіше це – виховання життєстійкості та аморальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Життя Ласарильйо» з'являється без прізвища автора. Проблема його авторства є однією з тих, що найбільш обговорюються в анналах історії літератури. Впродовж тривалого часу вважалося, що ця книга належить дону Дієго Уртадо де Мендоса, але приписування йому авторства є дещо пізнім. Ці посилання можна знайти в книзі Валеріуса Андреа Хаксандруса «Catalogus clarorum Hispaniae scriptorum... opera ac studio Valerii Andreae Jaxandri», виданій в 1607 році, в якій він, коротко розказуючи про дону Дієго Уртадо де Мендоса, додає: «склав також романи та розважальну книгу, що називається «Ласарильйо з Тормеса»» [1; 64].

Однак двома роками раніше в 1605 році отець Сігуенса в своїй книзі «Історія ордену Святого Ієроніма», в частині третій відносить Ласарильйо на ім'я Хуана Ортеги, який був генералом чернечого ордену і про якого казали, що він написав роман, будучи студентом у Саламанці, і що в його келії знайшли цей манускрипт.

Ніколас Антоніо в Новій Іспанській Бібліотеці збирає обидва ці посилання. Перша точка зору щодо належності твору до імені Дієго Уртадо де Мендоса є найбільш поширеною, тому що вона повторюється у більшості текстів і наукових робіт, присвячених XVI і початку XVII ст. Однак вже в XVIII ст. дослідник іспанської літератури Морель-Фатійо вказує на різницю

стилів, що існує між Ласарільйо та відомими творами великого гуманіста Уртадо Мендоса. Отже, певних доказів авторства не вдалося встановити.

В останні часи розглядаються інші можливості авторства цього роману. Морель-Фат'йо вважає автором братів Вальдесів чи Кристофора Вавілона. Фонхер де Аан, захищаючи автобіографічну цінність книги, думає, що ним є глашатай з Толедо, якого звали Лопе де Руеда (1538 р.). Однак обом цим припущенням не вистачає доказів.

Нарешті Хосе Марія Асенсіо і особливо Сехадор приписують авторство Себастьяно де Ороско. Цей автор у своєму творі «Representación de la historia evangelica del capítulo nono de San Juan» показує поряд зі сліпцем хлопця на ім'я Ласарільйо і подає нам епізод пригоди зі стовпом, дуже схожий на той, що є у романі. Сехадор порівнює й інші епізоди твору, але всі ці мотиви та анекдоти, переказані у короткому романі про негоди Ласарільйо зовсім по-іншому, утворюють з іншими елементами оригінальний художній сплав.

Як вже зазначалося раніше, роману невідомого автора передувала епоха Відродження, і саме цей роман про Ласаро був іронічним протиставленням чудовому світу лицарських романів, що користувалися на той час великою популярністю в Іспанії. Треба зазначити, що, починаючи з перших середньовічних зразків, лицарський роман орієнтувався на залучення читача до лицарського життя, був путівником до етичної досконалості. Книга ж про пікаро – гірке, іронічне введення в життя, показова автобіографія, керівництво з мистецтва життя серед «негод і злигоднів».

Замислюючись над прийомом щирої та нехитрої оповіді про життя Ласарільйо, ми одразу звертаємо увагу на те, що в книзі існує два типи створення оповіді. Перші епізоди є серією гарно продуманих і повно написаних розділів. Персонажі, оточення, ставлення і вчинки головного героя розвинені на достатньо високому рівні. У цих розділах ми знаходимо повний опис пригод Ласаро як провідника сліпця, помічника священика і пажу дворянина. На відміну від цих розділів швидкі посилання на життя Ласаро у монаха ордена Милості, у продавця папських грамот, у капелана і у альгвасила є лише замальовками чи просто згадуваннями. З усіх цих хазяїв в їх скороченому описі лише монах виявляв деякі риси характеру: «Gran enemigo del coro y de comer en el convento, perdido por andar fuera, amicisimode negocios seglares y visitar. Tanto, que pienso que rompía el más zapatos que todo el convento» [1; 141].

З самого початку книги, коли Ласаро розповідає нам про своє походження, можна відчутти суміш щирої та гіркої правди з глузливым тоном та сатирою, які сходять з вуст уродженця Кастильї. Головний герой – наївне створіння, до якого ми ставимося з великою симпатією. Автобіографічна форма оповіді відзначається ширістю всіх історій самого Ласарільйо, який не володів ані науковими знаннями, ані інтелектуальними надбаннями. Ласарільйо приходить у цей світ людиною, повною щирості та доброчесності. Але підлість, обман, хитрощі, жадібність, жорстокість світу, в якому він живе – все це і є тим середовищем, яке формує в ньому вивертність, спритність, примушує його вдаватися до різних махінацій та дрібних крадіжок. З самого початку він не наділений цими негативними рисами характеру – оточуюче середовище поступово формує з нього типового пікаро.

Біль та розчарування супроводжують Ласарільйо, як тільки він залишає рідну домівку. Вже по дорозі з Саламанки, біля мосту, сліпець подає йому перший урок життя. Біля кам'яного звіра, зовні схожого на бика, він просить підійти до каменя і перевірити, чи є всередині шум. Наївний та далекий від підозр, що це може бути жорстокий жарт, Ласарільйо підійшов до бика. А сліпець «просто» стукнув його об цей камінь так, що «tres días me duró el dolor de la cornada» [1; 85]. Так сліпець подав хлопцю першу гірку, але важливу для життя пораду: «Necio, aprende, que el mozo del ciego un punto ha de saber más que el diablo» [1; 85].

Звідси, з цього моменту починається протистояння пікаро життю. В той час, коли сліпець сміявся, хлопець зрозумів: «Pareciome que aquel instante desperte de la simpleza en que, como niño dormido, estaba» [1; 85]. Ласарільйо починає розуміти, що в тих соціальних умовах, в яких йому доведеться жити, необхідно весь час бути напоготові та не ловити гав, бо він сирота і ніхто не зможе захистити його, окрім нього самого. Так починається шлях болю та боротьби за життя. Сліпець намагається обдурити хлопця, а хлопець – сліпця; священик не турбується про їжу для свого помічника, і той змушений красти, аби тільки не померти з голоду; і нарешті, нещасний Ласарільйо повинен турбуватися і шукати засобів існування для бідного, але гордого

дворянина. Саме такий початок має роман болю та голоду, жаху та пороку, який, незважаючи на все це, приваблює читача щирим оповіданням його головного героя. «Nosotros tenemos – ha dicho Salillas – una literatura del asco y una filosofía del hambre» [1; 71].

Перший його хазяїн – «en su oficio era un águila. Ciento y tantas oraciones sabía de coro. Un tono bajo, reposado y muy sonable, que hacía resonar la iglesia donde rezaba; un rostro humilde y devoto, que con muy bien continente ponía cuando rezaba, sin hacer gestos ni visajes con boca, ni ojos como otros suelen hacer» [1; 86]. Перед нами – хитрий пройдисвіт, якому були відомі тисячі способів і прийомів виманювання грошей у людей. Однак при всіх своїх доходах, він був найжадібношою людиною в світі. Лише виверткість допомагала Ласарільйо вижити, інакше б він «давно окопел с голодухи». Епізод з глечиком допомагає усвідомити, до яких диявольських хитрощів доводилося вдаватися хлопцеві, щоб не померти з голоду. Коли сліпець викриває обман і жорстоко розбиває глечик на обличчі Ласаро, ми знову зіштовхуємося з мотивом болю та поразки. Окрім того, тут ще додається трагічний гумор і насмішка над болем: «Qué te parece, Lazaro? Lo que te enfermo te sana y da salud» [1; 90]. Хлопець хоче пробачити сліпцю це суворе покарання, однак той продовжує розпалювати інстинктивну жагу до помсти, б'ючи його кожного дня і через якісь дурниці. Так починається боротьба в душі Ласаро через образи, прикrostі та бажання помсти. Ласарільйо водить сліпця по найгірших дорогах «adrede, por le hacer mal daño; si había piedras, por ellas; si lodo, por lo más alto» [1; 96].

Кінцівка історії з ковбасою (коли Ласарільйо вкрав кусень ковбаси, підмінивши її на ріпу) та епізод зі стовпом жорстоко ставлять логічну крапку в пригодах Ласаро з його першим хазяїном.

Розділ, присвячений життю хлопця у священика, сповнений іронії. Ласарільйо вимушений за допомогою вправних трюків добувати собі їжу, крадучи хліб у Божого служителя. Знову спостерігаємо мотив голоду: «A cabo de tres semanas que estuve con él vine a tanta flaqueza, que no me podía tener en las piernas de pura hambre. Vime claramente a la sepultura, si Dios y mi saberno me remediaran» [1; 102]. Зрозуміло, що кінець цих подій, що розгортався в атмосфері порочності та наївності, буде болісним (Ласарільйо виганяють і кидають напризволяще), як і весь гумор, який приховує під оболонкою сміху трагічність ситуації, життя. Наївні та невтішні роздуми головного персонажа про своє життя: він не бачить можливості кинути цю жадібну людину, бо боїться, що після першого хазяїна, який морив його голодом, після другого, який довів до могили, наступний буде ще гірше, і тоді Ласарільйо залишиться лише померти: «Con esto no me osaba menear. Porque tenía por fé que todos los grados había de hallar mas ruines. Y a abajar otro punto, no sonara Lazaro ni se oyera en el mundo» [1; 104]. Однак доля розпорядилася замість Ласарільйо: хлопця виганяють і кидають напризволяще. І знову новий хазяїн – збіднілий дворянин. Портрет дворянина є майстерним описом, що ґрунтується на іронії, спостережливості, м'якій карикатурі та зображенні соціального середовища тогочасного суспільства. Маємо голодного дворянина, що пишається своєю шпагою, без копійчини у кармані. Автор – майстерний спостерігач всіх деталей, через описи якого ми можемо майже візуально сприймати зображення міста й оточення. Перед нами опис будинку дворянина: «Abrió su puerta y entramos en casa. La qual tenía la entrada obscura y lobrega de tal manera, que parecía que ponía temor a los que en ella entraban, aunque dentro della estaba un patio requeño y razonables camaras» [1; 118]. Оточення міста Толедо відчувається в усіх деталях. Під час забавного опису похоронної процесії ми помічаємо вузькі вулиці сповненого руху міста: «Arrímeteme a la pared por darles lugar», для того, щоб пропустити траурний кортеж, який направлявся в дім, де не їдять і не п'ють.

Дворянин – це персонаж, в якому показані не зовнішні прояви його натури, а аналізується його внутрішня психологія. Він не має ані грубощів сліпця, ані його звичок жebraкувати; для нього не характерна занадто очевидна зажерливість священика. В образі дворянина ми бачимо риси несвідомої зарозумілості, бажання бути величним, його вроджену доброту, що підкорила Ласарільйо, незважаючи на те, що він має побиратися для нього: «Con todo le quería bien, con ver que no tenía ni podía más. Y antes le había lástima que enemistad. Y muchas veces, por llevar a la posada con que él lo pasase, yo lo pasaba mal» [1; 130].

Глави про сліпця, священика та дворянина дійсно є живою та незмінною сутністю роману. Ми помічаємо, що свідомо чи несвідомо автор Ласарільйо представляє в образах перших трьох хазяїв хлопця тогочасне іспанське суспільство: злочинний світ, церква та дворянство. Образи

винахідливого та жадібного сліпця, зажерливого, корисливого священика та дворянина, що вихваляється на людях, а в душі гірко розчарований, є трьома прошарками тогочасного суспільства Іспанії.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, в «Ласарільйо» визначилася автобіографічна форма, якою в подальшому найчастіше користувалися автори пікарески: шахрай сам складає власний життєпис після того, як, переживши різноманітні життєві незгоди, він пристав до тихої пристані. Це визначає роздвоєння образу героя: з одного боку – оповідач, навчений життєвим досвідом, що добуває з цього досвіду корисні для інших повчання; з іншого боку – пікаро, що проходить сувору школу життя. Шахрайський роман ніколи не закінчується добре, герой приречений, в кращому випадку – він пристосується до життя.

Пікареска – це роман дороги, але рух, показаний в шахрайському романі, не є рухом, розвитком персонажа, це – рух на місці, псевдорух, який нікуди не приводить, а є лише мозаїкою ситуацій. Звідси – доволі елементарна епізодична конструкція шахрайської оповіді, в якій всі окремі епізоди пов'язані між собою лише образом центрального героя, єдиного персонажа, який проходить через цю книгу. Водночас, саме «відкритість» композиції дозволяє авторам розгорнути широку панораму соціальної дійсності, створити в романі галерею суспільних типів, представників різних верств суспільства. Показ суспільного середовища, в якому діє і «виховується» герой, виходить далеко за межі побутового фону для пригод шахрая. Він стає одним з найбільш істотних елементів композиції та ідейного змісту роману, підкреслюючи соціальну обумовленість образу пікаро.

У перші десятиріччя XVII ст. пікареска стає жанром не тільки популярним, але й модним. З'являється велика кількість книг, які розповідають про пригоди пікаро. Деякі з них написані не без хисту; незвичайні пригоди героїв викладені жваво і здатні захопити читача. Роман «Ласарільйо з Тормеса» стояв на початку розвитку жанру пікарески. Далі з'являються твори Матео Алемана «Життєпис Гусмана де Альфараче», Кеведо «Історія шахрая на ім'я Дон Паблос», Херонімо де Алькала Яньєс-і-Рівери «Алонсо, слуга багатьох панів», 3 романи Кастільо де Солорсано та інші. Змінюється погляд на головного героя – пізніше ним стає «шахрай за покликанням», який шахраює заради мистецтва, насолоди (як герої Кеведо Паблос та Матео Алемана Гусман), поглиблюється сатира, широко узагальнюються другорядні персонажі (ліценціант Кабра у Кеведо). Пізніше навіть з'являється жіночий еквівалент пікаро – «Шахрайка Хустина». Як бачимо, жанр пікарески продовжує свій розвиток, що в подальшому справить великий вплив на формування та генезис європейського реалістичного роману XVII – XIX ст.

Література:

1. Lazaro, Rinconete y Don Pablos / Anonimo, Cervantes, Quevedo ; [selección y edición Andrés B. Couselo]. – La Habana : Instituto Cubano del Libro, 1973. – 525 p.

«Lazarillo from Tormes» as an Example of Classical Picaresque Novel in the History of the Picaresque Genre Development

The article focuses on the stages of picaresque genre development in Spanish literature considering «Lazarillo from Tormes» as an example of classical picaresque novel with its specific genre features, structure, composition, characters, etc. The article highlights social environment in the picaresque novel and its impact on Lazarillo's forming as a picarone personality.